

LITTERATUR

FESTSKRIFT TILL WERA VON ESSEN

Uppländsk bygd. En samling studier tillägnade Wera von Essen på hennes 50-årsdag den 3 febr. 1940.

Den vackra bok, som ägnats Wera v. Essen på Salsta på hennes 50-årsdag, ger läsaren ett starkt intryck av att vi, som bygga och bo i Uppland, verkligen ha all anledning att känna både glädje över och ansvar för vår traditionsrika bygd. Det föll sig väl naturligt, när födelsedagsgåvan planlades, att huvudsakligen anknyta dess innehåll till Salsta och Sko, men av så stor betydelse för Uppland ha dessa domäner och deras ägare genom tiderna varit, att synkretsen från dem lätt vidgar sig till att omfatta hela landskapet, och så här boken med rätta namnet »Upplänsk bygd».

Ett starkt intryck av, hur det svenska stormanshemmet på Skokloster vuxit fram, ger Åke Stavenow i »Skokloster — ett hem». Framhävandet av de många enkla bruksföremålen, som där bevarats från gångna tider, dels av pietet, dels på grund av »aldrig o begränsade kontanta tillgångar» — utom kanske en kort tid vid mitten av 1600-talet? — förtar oss all främlingskänsla i den lysande historiska miljön. Stavenows skildring kompletteras av Erik Lundberg med »Skoklosters trädgård». Också Nils Sundquists bidrag, »Flasta mur — äldsta kyrkan i Sko», anknyter till Skokloster eller rättare till dess föregångare: de gods, som i längesedan svunna tider ägdes av Knut långe och Karl Ulfsson och där en gråstensbyggnad av de uppländska 1100-talskyrkornas typ var gårdskyrka och sockenkyrka, innan cisterciensernunnornas tegelkyrka byggdes. Rolig och fantasieggande är Otto Waldes »Bielkesamlingen i Skoklosters bibliotek», som berättar om hur denna förnämliga boksamling hopbragtes av olika medlemmar av släkten Bielke och med den befryndade familjer, ej så sällan under resor till utlandet i diplomatiska beskickningar. Man kan inte låta bli att undra, om nutidens diplomater, som resa omkring och förhandla om krig och fred, ha lika starka litterära och vetenskapliga intressen eller i varje fall ambitioner, som de hänsovna herrarna Bielke, och om det inte skulle vara bra för oss alla, ifall de hade det. Vid Skokloster står också den ståtliga runsten, som Bertil Almgren närmare undersökt, varvid han lyckats konstatera, att ramverket och de båda ryttarbilderna äro väsentligt äldre än runskriften från 1000-talet.

En annan grupp av bidrag anknyter till Salsta. Gerda Boëthius' studie över »Salstaherrarnas kyrkliga donationer» öppnar ett perspektiv över vad dessa donatorer betytt för hela landskapets kyrkliga bygghskap och konst, medan Mats Åmark i »Salstaherrarnas kor i Uppsala domkyrka» ger den dokumentariska grunden till deras leverne och verksamhet. På sitt sätt ett äreminne över en herre till Salsta, den gamle riksmarskalken v. Essen, är också Sigurd Curmans bidrag, »Åreporten på Salsta».

Tyvärr medger ej utrymmet att nämna alla de värdefulla och intressanta bidrag, som ej så direkt som de ovan anförda anknyta till det v. Essenska godscomplexet och dess historia. »Rännverksmidet vid Österby och Vattholma bruk under 1500-talet» av Carl Sahlin ger ett av de många belägg, som kunna framdragas för uppländsk företagarganda och förmåga att tillgodogöra sig främmande konstskicklighet. Och Nils Ålenius' uppsats om »Uppländsk knuttimring» skulle man unna varje upplänning att läsa, så roligt är det att få sina ögon öppnade för den fina gamla timmerbyggnadskonst, varpå ännu ett och annat prov kan ses ute på landsbygden. Man igenfinner också med glädje Andreas Lindbloms tal vid Disafesten i Gamla Uppsala 1937, »Helig mark».

Slutligen må nämnas de många utmärkta illustrationerna, vackrast av alla kanske drottning Disas blomma (till Rutger Sernanders uppsats med samma namn), samt det utsökta träsnitt av Siri Magnus-Lagercrantz, Kungsängsliljor, som utgör bokens försättsplansch i den numrerade upplagan. Det är verkligen en heder att ha gjort sig förtjänt av en samfälld hyllning sådan som denna!

I. W. L.

TEATERFAMILJEN DELAND I UPPSALA

N. E. TAUBE, *De Delandska teatersällskapen i Uppsala*.

En kulturbild från romantikens tid. Skrifter utgivna av Drottningholmsteaterns vänner I. 226 sid. Pris 10 kr.

Föga känd är den art av konst som vi kalla teaterkonsten och knappast alls känd är denna konst sådan den utvecklats i den svenska landsorten i äldre tid. Vid en närmare överblick över det material denna senare ger skall det dock framgå vilken kulturgärning även de tidiga svenska landsortssällskapen, då de voro ambitiöst skötta, utförde. Vilken förmedling ha de icke varit mellan diktarnas verk och det efter tankeväckande ord och skönhetssyner förstade folkets massa! Teaterns betydelse såsom uppfostrare och

inspirerande kraft både ur etisk och estetisk synpunkt får ej underskattas.

Ett av de konstnärligt sett betydelsefullare sällskapen i den svenska landsorten torde den ensemble vara, som stod under ledning av *Pierre Joseph Deland* (1805—1862). Det reste mest i de mellansvenska städerna och kom med tiden att betyda mycket för teatern i Sverige vid 1800-talets mitt. I alldeles särskilt hög grad gällde detta Uppsala, då det ju var Pierre Deland som lät bygga den första teatern där, år 1841. När sällskapet upplöstes 1861 kunde det se tillbaka på nära tre decenniers verksamhet.

Under många år har bibliotekarien frih. N. E. Taube ägnat djupgående studier åt den Delandska teaterfamiljens kulturgärning och resultatet av hans forskning föreligger i den i år utkomna boken »De Delandska teatersällskapen i Uppsala». Arbetet är epokbildande, ty först i och med detta får man en riktig uppfattning om vad landsortsteatern verkligen betytt. Framförallt framstår nu bilden av Pierre Deland i en utomordentligt klar dager. Baron Taube har icke blott gjort sig mödan att genomläsa alla spelade pjäser utan han har också steg för steg följt de olika skådespelarna, hur de lyckades i sina uppgifter och hur de mottogos av samtid och press. Vid läsningen av denna ytterst kunniga och intressanta redogörelse, sekunderad av charmanta bilder, tycker man sig verkligen känna den riktiga atmosfären från tiden, romantikens Uppsala. Om det läte sig göra skulle man vilja lyckönska familjen Deland, i första hand dess främste representant Pierre Joseph, till att ha fått en så kultiverad och lärd, men på samma gång så underhållande historik över sin konstnärliga insats.

N. S.

HUR MAN ARBETAR I HEMBYGDSVÅRDEN

NILS ÅLENIUS: *Hembygdsvården*. Principer och arbetsmetoder. Verdandis småskrifter. Pris 1 kr.

Det arbetas med hängivenhet och intresse runt bygderna för att främja hembygden, främst är det naturligtvis hembygdsföreningarna, som omhulda detta arbete, men det finns också en hel del, som stå utanför hembygdsföreningarna — kanske därför att ingen förening finns att ty sig till — som forska i hembygdens historia och minnen. Skörden är mycken, men det kanske inte är fullt rättvist att säga att arbetarna äro få. Hur som helst, den Verdandiskrift om ett 60-tal sidor, som intendent Nils Ålenius skrivit om

hembygdsvården, vänder sig till alla, som på ett eller annat sätt arbeta på detta fält. Det är ju så vidsträckt, att man förundras över att författaren lyckats få med allt av betydelse. Ändå vore det illa uttryckt att säga, att författaren lyckats *pressa in* så mycket — tänk på alla praktiska råd och anvisningar som ges! — inom småskriftshäftets pärmar. I dessa korta kapitel läggs frågorna upp med ett sympatiskt lugn och så behagligt, att t. ex. den för praktiska detaljer mindre lagde intresserar sig för även utrotningsmedel mot trämask eller hur man med »Albalut» tar bort övermålningar, för att nu ta ett par exempel. Intendent Ålenius lämnar överhuvud ingen fråga obesvarad, det må nu röra sig om hembygdsföreningarna, bygdemuseet och dess samlingar etc. Den fond av erfarenhet, som han under ett mångårigt sysslande med hembygdsvården i vårt landskap samlat, delar han här generöst med sig.

Det är en sak, som åtminstone en lekman med tillfredsställelse uppmärksammar, nämligen att författaren, en museiman av facket, så rättvist delar gracerna mellan de museala synpunkterna och de rent hembygdsvårdande. Han försummar intet tillfälle att inskräpa kulturmiljöns betydelse och vad hembygdsföreningarna kunna göra härvidlag. Det skadar inte att det sägs med full tydlighet, här och var har man nog inte så litet missuppfattat sin uppgift vis å vis detta.

Med friskt mod diskuteras också i ett av slutkapiteln om hembygdsfesterna, och författaren vill i sin iver att få ungdomen med att man också ger plats för den moderna dansen på festprogrammen. Med all säkerhet kommer han här att stöta på patrull, det mycket kloka resonemang hr Ålenius för vill man på sina håll inte lyssna till — av olika skäl — och tycker att man sträckt sig mycket långt, som tillåter s. k. kulturell dans.

Meningarna kunna ju vara delade i detta stycke. Att skriften om hembygdsvården är förträfflig hjälpare och rådare i stort och smått är det dock ingen tvekan om, den kommer helt enkelt inte att kunna undvaras av den praktiskt arbetande hembygdsvårdaren.

T. R.

EN FÖREDÖMLIG BYGDESKILDRING

AXEL JOHANSSON: *Från 1800-talets Huddunge*. Ågren & Holmbergs boktryckeri A.-B., Sala. Pris 3 kr.

Lantbrukare Axel Johansson i Huddungeby har både gjort sin sockens hembygdsförening och den svenska folklivsforskningen en

stor tjänst genom boken »Från 1800-talets Huddunge». Det är en fyllig, ibland kanske något väl omständlig, men synnerligen intressant sockenskildring, byggd på egna minnen, på uppteckningar och på arkivforskning. Man får här en bild av livet i en uppländsk bondebygd under 1800-talets förra hälft, tecknad av en man som verkligen känner till vad han skildrar, buren av varm känsla för den egna bygden men därför ingalunda präglad av någon överdriven lokalpatriotism. Han berättar klart och koncist, och berättelsen saknar icke den underström av humor, som hör till verkligt folklig berättarkonst. Och den är verkligt fängslande. Även om en utsocknes läsare ibland hoppar över ett och annat mindre parti som har mera speciellt ortsintresse läser man boken som man läser en skönlitterär folklivsskildring. Detalj fogas till detalj, personer av skilda stånd och yrken passera revy, händelserna växla, men författaren förlorar inte greppet om läsaren, och man tycker sig snart känna alla dessa personer, ha varit med om kyrkostämmorna då nya kyrkan skulle byggas, ha hört samtalen i stugor och gårdar, på åker och äng. Inte minst underhållande äro de direkta materialpubliceringarna av folkstro och folktraditioner, särskilt de tyvärr alltför fåtaliga historierna på bygdens eget mål, som återgivits utmärkt utan användande av landsmålsalfabet.

Vi ha i Uppland många personer, som i likhet med Axel Johanson i Huddungeby sitta inne med stort vetande om bygdens liv före den stora omvälvningen. Till dem och överhuvud taget alla, som intressera sig för hembygdsvård, vill man varmt rekommendera Axel Johanssons förebildliga uppländska sockenkrönika.

N. Å.

ÖVERSIKT ÖVER ALLMOGETEXILIerna

EMELIE VON WALTERSTORFF: *Svenska vävnadstekniker och mönstertyper*. Nordiska Museets Handlingar 11. Stockholm 1940.

De svenska allmogetextilierna ha under en lång följd av år varit föremål för systematiskt utforskande, varvid den största förtjänsten tillkommer Lilli Zickerman, Maria Collin, Vivi Sylwan, Emelie von Walterstorff jämte många andra. Man har i dessa undersökningar, vilka till största delen varit pionjärarbeten, närmat sig textilbeståndet dels med direkta beskrivande föremålsstudier dels med avsikten att ur mera vidgad och kulturhistorisk synvinkel uppskissera textiliernas användning, förekomst inom olika samhällslager m. m.

Med Emelie von Walterstorffs nu utgivna stora, grundläggande översikt av de svenska folktextilierna har den ytterst viktiga kultur-geografiska bakgrunden mera allsidigt än tidigare belysts. Bokens huvudvikt är lagd på en rad upplysande översiktskartor, de flesta från Skåne, men också från övriga delar av landet, vilka statistiskt »låst fast» vissa typer till vissa områden.

Inom textiltforskningen är denna kulturgeografiska sida jämförelsevis ny och det nu utkomna arbetet ytterst föredömligt och värdefullt. Olika frågor aktualiseras genom kartorna. Det gäller både mönster- och teknikvandringen från ort till ort och samma vandring i olika sociala skikt etc. Givetvis kan man diskutera om man når något annat än en relativ sanning genom att som här sammanföra textilierna till geografiska grupper och markera dem på kartserier. Odisputabla äro dock metodens stora fördelar. Men för att den relativa sanningen skall utbytas mot en fastare, erfordras att också andra föremålsgrupper parallellt undersökas efter liknande principer. Dylika forskningar ha också igångsatts av Sigurd Erixon, som också givit uppslaget till den föreliggande textilkartläggningen.

I den sakrika och pregnant framställningen dels i text- dels i kartform, kunna även de uppländska insatserna följas. Kartorna ge utmärkt besked om förekomsten av olika tekniker och mönster. Vissa tekniker synas ha varit tämligen okända för de uppländska väverskorna (t. ex. dubbelvävnad, rölakan, dukagång, krabbasnår, rosegång) medan de i stället specialiserat sig på andra. Framför allt kännetecknas ju landskapets textilbestånd av en rik mängd ryor och flossade vävnader. Här har Uppland varit ett föregångsland; när det gäller de originella och färgstarka »märkduksryorna» tyckas uppländska mönster och uppslag ha spritts till stora delar av Sverige och Finland. Märkduksryorna äro således Upplands förnämsta tillskott till vårt lands allmogekonst, men man får heller icke förglömma vackra och av god och sober färgkänsla karakteriserade vävnader i upphämta, hampkrus och munkabälte.

För den som söker en handbok med korta uppgifter om de svenska allmogetextiliernas teknik och mönstring är »Svenska vävnadstekniker och mönstertyper» ytterst lämplig. Den förenar nämligen i sin framställning både egenskapen att kort och koncist meddela ett handboks innehåll och en vetenskaplig stringens, vilken tydligast framträder i kartor och textillistor.

Marita Lindgren-Fridell.